

פתיחה

בפרשת השבוע מובאת פרשת הקהל, שהתייחדה בכך שכל עם ישראל מחוייב בה, גברים נשים וטף והיא מעין מעמד הר סיני מחודש, אך למרות זאת הגמרא במסכת חגיגה (ג ע"א) כותבת שכל אחד בא ממטרה שונה. הגברים החייבים בלימוד תורה באים ללמוד, נשים שאינן חייבות בלימוד באות לשמוע (כלומר להיות חלק ממעמד קבלת התורה), והטף באים כדי לחנכם למצוות¹.

כפי שראינו בעבר (שמחת תורה שנה ג', וילך שנה ה'), מחיוב נשים בהקהל יש שרצו ללמוד הלכות נוספות. הגמרא במסכת מגילה (כג ע"א) כותבת שאשה יכולה לעלות לתורה, ורק בגלל כבוד הציבור אין להעלותה. מדוע? והרי הגמרא (ראש השנה כט ע"א) כותבת שנשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמא, וקריאת התורה היא מצוות עשה שהזמן גרמא! נחלקו האחרונים ביישוב הקושיה:

א. **המגן אברהם** (רפב, ו) נימק שגם אם קריאת התורה נחשבת כמצווה שהזמן גרמא, כיוון שבמסכת סופרים (יח, ה) משווים בין קריאה זו למצוות הקהל וכשם שבהקהל הן חייבות כך הן חייבות בקריאת התורה. גם **החיד"א** (שם, ז) צעד בדרך זו והביא ראייה לדבריו מדברי הטור, שמוסיפים עלייה בראש חודש כי הנשים בטלות בו ממלאכה, משמע שהן שייכות לקריאה, ובלשונו:

"ויש קצת ראייה דהנשים חייבות בשמיעת קריאת ספר תורה על דרך מצוות הקהל, ממה שכתב הטור ריש הלכות ראש חודש, דמוסיפין עולה רביעי בספר תורה בראש חודש, מפני שיש בו ביטול מלאכה לנשים. משמע דיש להם שייכות בשמיעת קריאת התורה."

ב. רוב הפוסקים וביניהם **הרב משה פיינשטיין** (אג"מ או"ח א, כח) ו**הרב עובדיה** (יביע אומר לא, ג), לא קיבלו את עמדת המגן אברהם שנשים חייבות בקריאת התורה, וכדי לתרץ את הקושיה כיצד נשים יכולות לעלות לתורה למרות שהיא מצוות עשה שהזמן גרמא, השתמשו בדברי **הרמב"ן** (מלחמות מגילה ג ע"א) **הר"ן** (יג ע"ב בדה"ר) ועוד מספר ראשונים.

הרמב"ן כתב, שכאשר חייבו חכמים לקרוא בתורה, הם לא תיקנו חובה זו על כל יחיד ויחיד באופן אישי, אלא על כלל הציבור. לקביעה זו יש מספר השלכות, אחת מהן היא שגם אשה יכולה לקרוא בתורה, כיוון שאין זה משנה אם אדם שאינו בר חיוב קורא בתורה - העיקר שבסופו של דבר הציבור שומע את דברי התורה.

עולה, שנחלקו האחרונים בשאלה האם קריאת התורה דומה למעמד הקהל, או שיש חילוק בין הדינים. בעקבות כך נעסוק בשאלה האם קריאת התורה בשבת בבית הכנסת היא מצווה המוטלת על הציבור, או על כל יחיד ויחיד, וההשלכות לשאלה זו תהיה האם מותר ללמוד בקריאת התורה, והאם אדם שפספס קריאת התורה צריך להשלימה.

לימוד בשעת קריאת התורה

הגמרא במסכת ברכות (ח ע"א) כחלק מדיני קריאת התורה, מביאה שרש ששת היה לומד בזמן קריאת התורה. **התוספות** (ד"ה רב ששת) במקום הקשו, הרי הגמרא במסכת סוטה אומרת (לט ע"א) שכאשר נפתח ספר תורה, אסור לספר אפילו בדבר הלכה, אז כיצד רב ששת למד בזמן קריאת התורה? הראשונים במקום נתנו מספר תירוצים:

א. **התוספות** תירצו שהגמרא במסכת סוטה אוסרת ללמוד בקול רם, כדי לא יפריע לקריאת הציבור, אבל לימוד בלחש כמו רב ששת עשה – מותר, וכן כתב **הרא"ש** (א, ז) ב. **הרי"ף** (מגילה יד ע"ב) ו**הרמב"ם** (תפילה יב, ט) תירצו, שדווקא לרב ששת מותר ללמוד בזמן קריאת התורה, מכיוון שתורתו אומנותו. הגמרא בסוטה שאוסרת ללמוד, מדברת על שאר בני אדם, שתורתם לא אומנותם.

ג. **רבינו יונה** (ברכות ד ע"ב בדה"ר) הביא בשם רבותיו, שהגמרא בסוטה שאוסרת ללמוד בזמן קריאת התורה, מדברת במצב בו הלומד התחיל ללמוד רק אחרי שהתחילה קריאת התורה, שאז אם ילך ללמוד, יראה הדבר כזלזול בקריאה. לעומת זאת, במקרה בו הלומד התחיל ללמוד לפני קריאת התורה, מותר לו להמשיך ללמוד, וכך עשה רב ששת.

להלכה

א. להלכה כל הדעות הובאו **בשולחן ערוך** (קמו, ב), ו**בילקוט יוסף** (קמו, ב) כתב שלמעשה מותר ללמוד בשקט בזמן קריאת התורה (אם כי נכון שבכל הפרשיות יקשיב לקריאה). ב. **המשנה ברורה** (שם, חלק ופסק שאין ללמוד בקריאת התורה, וכן כתב **ערוך השולחן** (שם, ו) שמעולם לא נהגו ללמוד תורה בזמן קריאת התורה, ואפילו תלמידי חכמים גדולים.

מדוע נטה המשנה ברורה מפסק השולחן ערוך? בגלל הקושיה אותה הביא **בביאור הלכה** (ד"ה ויש מתירים). הביאור הלכה הקשה על שיטת התוספות והרא"ש, מה זה מועיל שלומדים בלחש?! הרי אחרי הכל הלומד צריך לשמוע קריאת התורה, וגם אם הוא לומד בלחש הוא לא שומע! נשאר בצריך עיון על שיטתם, ולכן למעשה לא פסק כמותם. ובלשונו:

"ויש מתירים לגרוס בלחש - שיטה זו היא שיטת התוספות והרא"ש אמנם באמת שיטה זו תמוה לכאורה מאוד, דמאי מהני שיגרוס בלחש שלא יבטל שארי השומעים קריאת התורה, מכל מקום גם הוא מצווה לשמוע קריאת התורה ואם ילמוד את למודו לא יתן לבו לשמוע מה שקורא הקורא ואפילו אם יש עשרה דצייתי מאי מהני לגבי ידידה."

במה תלויה מחלוקת התוספות והמשנה ברורה? ייתכן שנחלקו בגדר קריאת התורה. התוספות והרא"ש הבינו שקריאת התורה מוגדרת כמצווה המוטלת על הציבור וכפי שכתב **הרמב"ן** (שם) שראינו בפתיחה - לכן די בכך שהלומד יהיה בתוך קהל ששומע קריאת התורה, ומותר לו ללמוד בזמן הקריאה.

¹ הטעם של הבאת הטף, תלוי בשאלה באיזה טף מדובר. לדעת **הרמב"ן** (לא, יב) אין הכוונה לתינוקות, אלא לילדים שיש להם הבנה מסוימת ושניתן לחנכם. בעמדה זו צידד **האדר"ת** (זכר למקדש) שהוסיף, שאם אכן מדובר בתינוקות, מסתמא לא היה ניתן לשמוע כלל את הקריאה. לעומת זאת **המנחת חינוך** (תריב) כתב שמדובר אפילו בתינוקות, ומטרת הבאתם רק בשביל לתת שכר למבוגרים על הטרחה שבהבאתם.

הביאור הלכה לעומת זאת הבין, שמצוות קריאת התורה מוטלת על כל יחיד, לכן סבר שאין משמעות ללימוד בלחש, אחרי הכל לא שומעים קריאת התורה. ייתכן, שהביאור הלכה צעד לשיטתו במקרה נוסף. **רבי חיים מבריסק** (חידושי גר"ח מגילה כג ע"ב) דן האם אפשר לקרוא בתורה כאשר רוב האנשים לא שמעו קריאת התורה, והמיעוט שמשלים לעשרה, שמע כבר קריאת התורה. רב חיים תלה את התשובה במחלוקת האם קריאת התורה היא חובת הציבור, או שחובה המוטלת על כל אחד ואחד. אם חובת הקריאה מוטלת על ציבור, אז לא שייך לומר רובו ככולו, מכיוון שחכמים קבעו שצריך עשרה בדיוק. אמנם, אם החובה מוטלת על כל יחיד ויחיד, אלא שצריך עשרה בשביל שיהיה מניין, במקרה כזה יואיל הדין של רובו ככולו - וכך פסק **הביאור הלכה** (או"ח קמג) ולשיטתו שחובת קריאת התורה מוטלת על כל אחד ואחד.

טלטול מגילות בשבת

ייתכן שבדעת התוספות שקריאת התורה מוטלת על ציבור, הלך גם **הגר"א** במעשה רב (הערות פעולת שכיר, יום טוב). **בהגהות פעולות שכיר** הביא שהגר"א נשאל, מדוע כאשר חלים פסח, סוכות ושבועות בשבת, התירו לקרוא את המגילות השייכות לאותו החג (שיר השירים, רות וקהלת), ולא חששו חכמים שמא יטלטלו את המגילה ד' אמות ברשות הרבים, כשם שחששו במגילת אסתר. **הגר"א** השיב, שרק כאשר המצווה מוטלת על היחיד, גזרו שלא לקיים את המצווה בשבת שמא יעברו על איסור הוצאה מרשות לרשות. לכן לולב, קריאת מגילה ושופר, שמוטל על כל יחיד ויחיד לקיים את המצווה, אם החג יוצא בשבת המצווה נדחית. לעומת זאת קריאת שאר המגילות וגם קריאה בתורה בשבת, נחשבות מצוות שמוטלות על הציבור, במקרים כאלה לא חששו שמא יטלטלו ברשות הרבים. משמע מדבריו, שקריאת התורה מוגדרת כחובת הציבור, ובלשונו:

"והשיב (הגר"א) שהגזירה דרבה (= שמא יטלטל ברשות הרבים) לא שייכא אלא בחיובים המוטלים על כל יחיד ויחיד, כמו שופר, לולב מגילה בזמנה, אבל קריאת מגילות הללו לא הוקבעו כלל על היחיד כי אם על הרבים, כמו קריאת ספר תורה, שאם אין כאן מנין עשרה אין חיוב כלל על היחיד ובדבר שאין חיובם מוטל כי אם על הרבים ליכא למיחש."

השלמה של קריאת התורה

מחלוקת נוספת התלויה בשאלה אם חובת קריאת התורה היא על היחיד או על הציבור, מופיעה במחלוקתם הפוסקים, בדינו של אדם שפספס מספר מילים בקריאת התורה:

א. **הרב משה פיינשטיין** (אג"מ או"ח ד, כג) נשאל, האם אדם שהחמיץ מספר מילים בקריאת התורה עליו להשלים. למעשה פסק שאם מדובר בקריאת התורה של שני וחמישי, אם שמע בכל עלייה את שלושת הפסוקים הראשונים, יצא ידי חובה, כי מעיקר הדין כך מספיק לשמוע בשני וחמישי. אמנם, אם החמיץ חלק מקריאת התורה בשבת, עליו לקרוא שוב את הקטעים שלא שמע. ב. **הרב ולדנברג** (ציץ אליעזר יח, ה), חלק על דברי הרב פיינשטיין. הוא טען, שמכיוון שקריאת התורה מוטלת על הציבור ולא על היחידים (וכפי שכתב הרמב"ן), מספיק שהשומע נמצא בתוך ציבור שקורא קריאת התורה בשביל שייצא ידי חובת קריאת התורה. לכן גם אם לא שמע מספר תיבות או פסוקים, אין בכך כלל בעיה. ובלשונו:

"לדעתי פשוט הדבר שאיננו מחויב, דקריאת התורה איננה כקריאת המגילה שחובת יחיד, אלא קריאת התורה היא רק חובת ציבור, ורק על יחיד מוטלת חובה ומצוה שיראה שיתקיים מצות הציבור, ולכן כל שנתקיימה המצווה בציבור, אפילו אם יחיד מהיחידים החסיר משמוע כמה תיבות, איננו מחויב לחזר אחר ציבור אחר כדי לשמוע מחדש קריאת התורה."

עניית אמן

מחלוקת נוספת שיתכן שתלויה במחלוקת זו, היא מחלוקת הראשונים האם מותר לענות אמן על ברכה שלא יודעים שמעו. הגמרא במסכת ברכות (מז ע"א) כותבת, שאסור לענות 'אמן' יתומה. מסבירים **רש"י** (ד"ה יתומה) ו**הרא"ש** (ז, יז), שאמן יתומה היא אמן, שהמברך לא שמע על מה מברכים, אלא רק שמע את הציבור עונה אמן ובעקבותיהם גם ענה.

על גמרא זו קשה מגמרא אחרת בסוכה (נב ע"א) שמספרת, שבאלכסנדריה של מצרים היה בית כנסת גדול כל כך, שבשביל שאנשים יידעו לענות אמן בסוף הברכות היו מנפנים בבדים. וקשה, שהרי הם לא שמעו את הברכה ולמרות זאת ענו אמן על סמך כך שראו אנשים אחרים שעונים אמן. גם בסוגיה זו נאמרו מספר תירוצים, ונתמקד במה ששייך לעניינו.

א. **התוספות** (סוכה שם, ד"ה וכיוון) תירצו, שהאיסור לענות אמן יתומה קיים רק בברכות בהם המברך מתכוון להוציא את השומע ידי חובה, כמו קידוש, הברכה על החלות בשבת וכדומה. אמן של קריאת התורה, שבו בעל הקורא לא צריך להוציא את השומע ידי חובה – לא צריך לדעת איפה הקורא בתורה נמצא. כך ביאר גם **הרמב"ם** (ברכות א, יד), ופסק **השולחן ערוך** (קנד, ח).

ב. **הראב"ה** (חלק א, קנט) תמה על התוספות, שהרי וודאי שגם בקריאת התורה הקורא מוציא את הרבים ידי חובתם! משום כך כתב לחלק בין הגמרות, שבמקרה של הגמרא בסוכה העונים ידעו באיזה ברכה נמצא החזן, אלא שלא שמעו אותו ממש מברך - ואמן על ברכה מעין זו אינה נחשבת 'אמן יתומה', וכן החמיר **הרמ"א** (שם). ובלשון השולחן ערוך והרמ"א:

"ולא יענה אמן יתומה, דהיינו שהוא חייב בברכה אחת ושליח ציבור מברך אותה וזה אינו שומעה, אף על פי שיודע איזו ברכה מברך השליח ציבור, מאחר שלא שמעה, לא יענה אחריו אמן, דהוי אמן יתומה. הגה: ויש מחמירין דאפילו אינו מחויב באותה ברכה, לא יענה אמן אם אינו יודע באיזה ברכה קאי ש"צ, דזה נמי מקרי אמן יתומה (טור בשם תשב"ץ)."

ניתן לומר שמחלוקת הראשונים היא, כמחלוקת לעיל. **התוספות** הבינו כשיטתם לעיל, שקריאת התורה לא מוטלת על כל יחיד ויחיד, אלא על הציבור. משום כך החזן לא מוציא כל אחד ואחד ידי חובה, ולכן השומע לא צריך לדעת איפה הקורא כדי לענות אמן. לדעת **הראב"ה** לעומת זאת, קריאת התורה מוטלת על כל אחד ואחד, לכן צריך לדעת איפה נמצא הקורא.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...²